

Elnur Qara oğlu ALLAHVERDİYEV

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin doktorantı,

ORQANİK KƏND TƏSƏRRÜFATININ İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNDƏ SKANDİNAVİYA ÖLKƏLƏRİNİN TƏCRÜBƏSİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – orqanik kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsində Skandinaviya ölkələrinin təcrübəsinin araşdırılması və müvafiq nəticələrin çıxarılmasından ibarətdir. Skandinaviya ölkələrinin yüksək keyfiyyətli orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal edilməsi mexanizmləri və yanaşmaları təhlil olunmuşdur. Xüsusilə, Danimarka və İsveçin bu sahədə təcrübəsinin üstün cəhətləri açıqlanmışdır. Norveç, Finlandiya, İslandiya kimi yüksək həyat şəraitinə malik ölkələrdə də orqanik kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi prioritetləri baxılımdır. Qlobal transformasiyalar və təhdidlər nəzərə alınmaqla, orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı üzrə Skandinaviya ölkələrinin təcrübəsi üzrə bir qrup vacib məsələlər ümumiləşdirilmişdir.

Tədqiqatın metodu – kimi bir sıra elmi metodlardan, təhlil, sintez, müqayisə və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə olunmuşdur. Eyni zamanda, Skandinaviya ölkələrinin orqanik kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi üzrə müxtəlif tədqiqatçıların elmi əsərlərinə də istinadlar edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – müasir dövrdə məqalədə verilmiş elmi-praktiki nəticələrdən orqanik kənd təsərrüfatı infrastrukturunun və mexanizmlərinin formalaşdırılması, bu istiqamətdə fəaliyyət strategiyalarının hazırlanması ilə əlaqədar faydalı ola bilər.

Açar sözlər: qloballaşma, Skandinaviya ölkələri, kənd təsərrüfatı, orqanik kənd təsərrüfatı, orqanik kənd təsərrüfatının inkişaf problemləri, orqanik kənd təsərrüfatının inkişaf perspektivləri, Skandinaviya ölkələrinin müntəzəm təcrübəsi.

JEL: Q00; Q10; O13; J43; P48

UOT: 338.43

DOI: <https://doi.org/10.54414/LIZC5904>

Giriş

Dünya kənd təsərrüfatının inkişafının müasir tendensiyaları kənd təsərrüfatı istehsalının orqanik istiqamətinin genişlənməsinin zəruriliyini göstərir. Orqanik kənd təsərrüfatı olmadan müasir beynəlxalq kənd təsərrüfatı sənayesinin davamlı inkişafı perspektivsiz görünür. Bu, təkcə insanların deyil, habelə bütün planetin sağlamlığı ilə əlaqəli kənd təsərrüfatı sənayesinin həddindən artıq kimyəviləşdirilməsinin son dərəcə zərərli nəticələri haqqında cəmiyyətin informasilaşdırılmasının artması ilə bağlıdır. Orqanik istehsalın qida təhlükəsizliyinə, kənd yerlərinin inkişafına, ətraf mühitə, karbon emissiyalarının azaldılmasına və həyatımızın digər sosial-iqtisadi və ekoloji aspektlərinə müsbət təsiri çoxlu elmi araşdırmalar və təcrübələrlə sübut edilmişdir. Son illərdə qlobal orqanik sferanın fəal inkişafı daha çox qlobal transformasiya cəmiyyətinin inkişafı ilə bağlıdır. Bir

çox ölkələrin vətəndaşları müasir informasiya və kommunikasiya vasitələrinin köməyi ilə orqanik məhsulların ənənvi məhsullarla müqayisədə üstünlüklərini dərk etmək imkanı əldə edirlər. Bu, bir çox ölkələrdə orqanik məhsullara tələbatın sürətli artımı ilə bağlıdır. Bu məsələdə aydın konseptual aparat formalaşdırmaq əsas vəzifələrdən biridir. Orqanik qida məhsullarının istehsalı son dövrlərdə dünya ölkələrinin iqtisadiyyatında ən sürətlə inkişaf edən proseslərdən biridir. Bu gün dünyada orqanik istehsalın artım tempi ərzaq bazarının artımından 2,8 dəfədən çox yüksəkdir. Müxtəlif obyektlər səbəblərdən orqanik məhsullara istehlakçılar arasında daha çox tələbat yarandığından bu göstərici ildən-ilə artır. Xüsusilə, inkişaf etmiş ölkələrdə istehlakçıların üstünlüklərinin monitorinqi və sosioloji sorğuların nəticələri göstərir ki, orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının pərakəndə satış qiymətlərinin orta səviyyəsinin daha yüksək

olmasına baxmayaraq, onlara tələbat artır və bu, əsasən sağlam həyat tərzini arzusuna ilə şərtlənir.

Orqanik kənd təsərrüfatı ekoloji cəhətdən zərərli mineral gübrələrdən, pestisidlərdən, bitki böyüməsini tənzimləyənlərdən, yem əlavələrindən və geni dəyişdirilmiş orqanizmlərdən istifadə etmədən orqanik məhsullar əldə etməyə yönəlmiş kənd təsərrüfatı istehsalı sistemidir. Orqanik məhsulların istehsalında bitki və heyvan məhsuldarlığının artması insan sağlamlığı və ətraf mühit üçün təhlükəsizliyi təmin edən vasitə və texnologiyalardan istifadə etməklə baş verir. Burada prioritetlər zərərvericilərə və alaq otlarına qarşı mübarizənin bioloji üsulları, növbəli əkinçilikdən istifadə, aqrolaşdırma əkinçiliyi, torpağın becərilməsinin resurs qənaət üsulları, heyvanların təbii otlaqlarda saxlanması, kimyəvi baytarlıq preparatlarından istifadədən yayınma və s.-dir. Qeyd edək ki, orqanik istehsal sisteminin son məqsədi cəmiyyəti təhlükəsiz və keyfiyyətli qida məhsulları ilə təmin etmək, ətraf mühitin qorunması və yaxşılaşdırılmasıdır.

Məqalədə əsas məqsəd orqanik kənd təsərrüfatının formalaşdırılmasında və inkişaf etdirilməsində Skandinaviya ölkələrinin təcrübəsini tədqiq etməkdir. Skandinaviya Şimali Avropanın əsasən Skandinaviya yarımadasından ibarət böyük bir bölgəsidir. Coğrafi baxımdan, Skandinaviya yarımadası Avropanın ən böyük yarımadasıdır, Arktika Dairəsindən Baltik dənizinin sahillərinə qədər uzanır. Bu gün Skandinaviya regionuna Danimarka, İsveç, Norveç, İslandiya və Finlandiya kimi ölkələri daxil edirlər. Bu ölkələrin təmsilində orqanik kənd təsərrüfatının formalaşdırılması və inkişaf etdirilmə məsələlərini tədqiq edək.

Orqanik kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsində Danimarka və İsveçin təcrübəsi

İlk öncə, Danimarkada orqanik kənd təsərrüfatının formalaşması xüsusiyyətlərini və dövlət tərəfindən bu istiqamətdə görülən tədbirlərə diqqət yetirək. Danimarka təcrübəsi orqanik kənd təsərrüfatının inkişafında maraqlıdır. Danimarkada orqanik kənd təsərrüfatının formalaşması XX əsrin ikinci yarısında başlamışdır. Bu ölkədə 1981-ci ildə fermerləri, emalçıları, istehlakçıları və müstəqil nəzarətçiləri əhatə edən orqanik kənd təsərrüfatı təşkilatı, 1982-ci ildə Orqanik Kənd Təsərrüfatı Kolleci, 1985-ci ildə orqanik əkinçilik

üzrə məsləhət xidməti yaradılmışdır. Danimarkada orqanik hərəkətin tələbi ilə hökumət 1987-ci ildən başlayaraq həm standartları (texniki rəqlamentlər adlanır), həm də sertifikatlaşdırma proqramını təsis etdi [1, s.73]. 1987-ci ildə “Orqanik Kənd Təsərrüfatı haqqında” Qanun qəbul edildi və təşəbbüsləri təşviq etmək və ekoloji siyasətləri uyğunlaşdırmaq üçün Orqanik Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Şurası yaradıldı. 1990-cı ildə müştərilərin və istehlakçıların inamını artırmaq üçün ticarət təşkilatlarını orqanik məhsulların yayılmasına təşviq etmək və cəlb etmək üçün orqanik sertifikatlı məhsulların etiketlənməsi üçün dövlət nəzarət markası təsdiq edilmişdir. 1995-ci ildən bəri Danimarka orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı üçün davamlı olaraq təşəbbüslər irəli sürür. 1996-cı ildə bu sahədə tədqiqatları əlaqələndirən orqanik əkinçilik üzrə tədqiqat mərkəzi yaradılmışdır [2, s.546-547]. Danimarkada dövlət qurumlarında orqanik kənd təsərrüfatının həcmənin artırılmasına və orqanik qida məhsullarının istehlakının artırılmasına yönəlmiş proqram hazırlanıb. Bundan əlavə, dövlət yüksək keyfiyyətli orqanik məhsul istehsalçıları maliyyə cəhətdən dəstəkləyir, onlara müxtəlif subsidiyalar verir, pulsuz orqanik sertifikatlaşdırma və dövlət yoxlamasından keçir, orqanik tədqiqatlara subsidiya verir. Dövlətin reallaşdırdığı tədbirlər bu sahənin sabit artımını göstərir, bunu orqanik kənd təsərrüfatı torpaqlarının sahəsinin daim artması, eləcə də orqanik məhsulların istehlakının artması sübut edir. Daha orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı dövlətin ətraf mühitin əlverişli vəziyyətində və əhalisinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında bilavasitə maraqlı olduğunu göstərir. Hazırda Danimarka orqanik qida və içki satışında ən yüksək bazar payına malikdir. Demək olar ki, bütün Danimarkalılar (93%) vaxtaşırı orqanik məhsullar alırlar. Supermarketlər orqanik bazarın inkişafına təkan verir və orqanik məhsulların demək olar ki, 85%-i supermarketlərin daxilində, təxminən 10%-i qida xidmətində, 5%-i ərzaq bazarlarında, təsərrüfat mağazalarında və s.-də satılır. Danimarkada açıq bazarlar demək olar ki, mövcud deyil, supermarketlər dominant satış məntəqələridir və həmin marketlər istehlakçıları cəlb etmək üçün orqanik məhsullardan istifadə edirlər. Supermarketlər son 10 ildə geniş çeşiddə və rəqiblərindən daha ucuz orqanik məhsullar təklif etmək üçün dəqiq strategiya qəbul ediblər. Bəzi orqanik məhsullar qiymət baxımından adi

məhsullarla müqayisə edilə bilər. Danimarkadakı supermarketlər istehlakçı davranışları ilə bağlı çoxlu araşdırmalar aparıblar. Orqanik toyuq adı toyuqdan təxminən üç dəfə bahadır. Orqanik yer-kökü, kartof, yumurta və süd adı məhsulların qiymətlərindən məhdud qiymət fərfinə malikdir. 2009-cu ildə Danimarka Hökuməti ilk dəfə olaraq 2020-ci ilə qədər olan dövrü əhatə edən Orqanik Fəaliyyət Planı”nda orqanik torpaqların iqtisadi artırılması məqsədlərini müəyyənləşdirmişdir. Həmin məqsədlər sırasına 2020-ci ilə qədər uşaq bağçalarında, məktəb mətbəxlərində, qocalar evlərində və s.-də istifadə ediləcək orqanik məhsulların payının 60%-ə çatdırılması da daxil edilmişdir [3, s.2-7]. Danimarkanın Orqanik Kənd Təsərrüfatı Fondu 2023-cü il ərzində kənd təsərrüfatı istehsalı (orqanik məhsuldarlığın artırılması), ixracın təşviqi, milli bazarın inkişafı, bilik və bacarıqların artırılması və digər istiqamətlər üzrə inkişaf planlarını reallaşdırmaq üçün 6 milyon avro ayırmışdır. Məqsəd həm Danimarkada, həm də xaricdə tələbi stimullaşdırmaqdır. Sertifikatlaşdırma və yoxlamalar müəssisələr üçün pulsuzdur. Orqanik istehsalda daxil olmaq mümkün qədər asanlaşdırılır. Danimarka orqanik təchizat zəncirinin inkişafı onu dəstəkləyən bir çox maraqlı tərəflərlə (qida şirkətləri, fermerlər, istehlakçılar və siyasətçilər) əməkdaşlığa əsaslanır. Danimarka təcrübəsi göstərir ki, bu, orqanik kənd təsərrüfatının sabit inkişafına zəmanət verən qanunvericiliyin mövcudluğu, gələcək üçün orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı konsepsiyaları, orqanik məhsul istehsalçılarına subsidiyalar və s.-dir ki, bu da ətraf mühitin vəziyyətinin yaxşılaşmasına və ölkə əhalisinin ümumi sağlamlıq səviyyəsinin yaxşılaşmasına gətirib çıxarır.

Orqanik kənd təsərrüfatının formalaşdırılması və inkişafı sahəsində İsveç təcrübəsi də maraq doğurur. İsveç orqanik istehsalda dünyanın “ən orqanik” ölkələrindən biridir. 1992-ci ildən bəri orqanik əkinçiliyə yönəlmiş tədqiqat proqramları mövcuddur. İsveçdə orqanik kənd təsərrüfatı üçün vahid standartlar və tələblər KRAV (Kontrollföreningen för Alternativ Odling - Alternativ Kənd Təsərrüfatı İstehsalına Nəzarət Assosiasiyası) tərəfindən işlənib hazırlanmışdır. İsveçdə orqanik əkinçiliyi tənzimləyən heç bir milli sertifikatlaşdırma orqanı və ya qanunvericilik yoxdur. Bu sahədə idarəetməni Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi (kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və yem idxalı

məsələlərinə nəzarət edən), habelə orqanik məhsulların emalı və idxalına nəzarət edən Qida Nazirliyi həyata keçirir [4, s.52; 5, s.41]. İsveç hökuməti 2030-cu ilə qədər ölkənin əkin sahələrinin 30%-ni orqanik əkinçilik etməyi hədəfləyir. Bu hədəfi dəstəkləməklə 2030-cu ilə qədər xəstəxanalar, məktəblər və ofislər kimi ictimai mətbəxlərdə qidanın 60%-i orqanik olacaqdır. Bu gün İsveç əkin sahələrinin 20%-dən bir qədər çoxu orqanikdir [6]. İsveçdə orqanik əkinçilik üzrə tədqiqatlar böyük ölçüdə orqanik qida sistemləri üzrə tədqiqat üçün yönəldilmiş çağırışlarla maliyyələşdirilir. Bu maliyyəçilər Formas Tədqiqat Şurası, İsveç Kənd Təsərrüfatı Şurası, İsveç Fermerlərin Kənd Təsərrüfatı Tədqiqatları Fondu və digərləridir [7]. İsveçin orqanik əkinçilik üzrə tədqiqatları da beynəlxalq maliyyə qurumları tərəfindən də maliyyələşdirilir (məsələn AB çərçivə proqramları). Tədqiqat fəaliyyətləri orqanik bitki və heyvan istehsalı, eləcə də qida keyfiyyəti və orqanik məhsulların marketinqi ilə bağlı geniş mövzuları əhatə edir. Orqanik donuzçuluq, quşçuluq, süd və ət istehsalı sistemlərində heyvan sağlamlığı və rifahı məsələləri yüksək tədqiqat obyektləridir.

Danimarka və İsveç orqanik kənd təsərrüfatı sektorunu genişləndirmək üçün strategiya olaraq orqanik istehlakı artırmaq üçün tədbirlər tətbiq etmişlər. Hər iki ölkə dövlət sektoru müəssisələrində orqanik qida üçün dövlət satınalma proqramları tətbiq edib. İsveçin satınalma proqramı Danimarkadan daha yaxşı nəticələr əldə etmişdir. Danimarka və İsveç təcrübəsi göstərir ki, dövlət satınalmaları orqanik istehlakı əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq potensialına malikdir.

Orqanik kənd təsərrüfatının formalaşdırılması və inkişafında Norveç, Finlandiya və İslandiyanın fəaliyyət mexanizmləri

Orqanik kənd təsərrüfatının formalaşması və inkişafı sahəsində Norveçin təcrübəsinə baxmaq istərdik. Uzun müddət Norveç Skandinaviyanın ən kasıb ölkələrindən biri olmuşdur, lakin bu gün vəziyyət kökündən dəyişib. XXI əsrin əvvəllərindən etibarən Norveç əhalinin ən yüksək həyat standartlarından birinə malik, mükəmməl sosial sistemə və inkişaf etmiş infrastrukturdan ibarət ölkəyə çevrilmişdir [8, s.56]. Norveçin inkişaf etdirilməsində onun kənd təsərrüfatı sektoru da önəmli rol oynamışdır. Norveç kənd təsərrüfatında

kiçik təsərrüfatlar (10 hektara qədər torpaq) üstünlük təşkil edir. Aparıcı sənaye ət və süd istehsalı üçün intensiv heyvandarlıq, eləcə də ona xidmət edən bitkiçilikdir. Qoyunçuluq və donuzçuluq da inkişaf etmişdir, ölkədə əsasən arpa və yulaf istehsal olunur. Norveç əhalinin yalnız 40%-ni öz kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin edir. Ölkə balıqçılıq üzrə dünyada ikinci yerdədir və balıq sənayesi beynəlxalq ixtisaslaşdırılmış ixrac sənayesidir. Böyük iynəyarpaqlı meşələr uzun müddət Norveç üçün firavanlıq mənbəyi olduğundan meşə təsərrüfatı inkişaf etmişdir. Bu kimi amillər Norveçdə orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı üçün böyük perspektivlər olduğunu deməyə əsas verir. Norveç orqanik kənd təsərrüfatının formalaşdırılması siyasətinin əsas sahəsi orqanik istehsalat keçid məqsədlərinə nail olunmasıdır. Norveç orqanik məhsul istehsalını fəal şəkildə inkişaf etdirir və ekoloji yönümlü layihələrə sərmayə qoyur. Bu, təkcə insanlara və ətraf mühitə mənfi təsirin azaldılması deyil, habelə iqtisadi artım və inkişaf üçün yeni imkanların yaradılması perspektividir. Lakin buna baxmayaraq, Norveçin orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı sahəsində konkret qanunvericiliyi yoxdur.

Digər bir Skandinaviya ölkəsi olan İslandiya geoloji baxımdan gənc bir ölkədir, burada tarixi dövrlərdə orta hesabla beş ildə bir dəfə vulkan püskürməsi torpaqların quruluşuna və təbiətinə böyük təsir göstərmişdir. İslandiyada orqanik əkinçilik yalnız son illərdə geniş diqqəti cəlb etsə də, kənd təsərrüfatı XX əsrin ortalarından əsasən orqanik prinsiplərə əsaslanırdı. 1994-cü ildən bəri ölkədə 40 orqanik fermer və emalçı sertifikatlaşdırılıb, onlardan 2-si biodinamikdir. 1994-1996-cı illərdə Böyük Britaniyadakı Torpaq Assosiasiyası İslandiyada müvəqqəti olaraq orqanik təftiş və sertifikatlaşdırma aparmışdır. Lakin 1996-cı ildən bəri İslandiya təftiş və sertifikatlaşdırma xidmətləri yeni qanun və qaydalara uyğun olaraq ölkənin qeydiyyatdan keçmiş iki təftiş agentliyi tərəfindən təmin edilmişdir. İslandiya orqanik kənd təsərrüfatının inkişafında IFOAM-ın əsas standartlarına, Aİ qaydalarına, Avropa və Şimali Amerikanın bir sıra ölkələrinin orqanik standartlarına əsaslanmışdır. Son illərdə orqanik kənd təsərrüfatının inkişafının gücləndirilməsi üçün atılan digər mühüm addımlar arasında 1993-cü ildə VOR Üzvi Fermerlərin Milli Assosiasiyasının yaradılması, 1996-cı ildə Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin Orqanik Kənd Təsərrüfatı

üzrə Məsləhət Komitəsinin və Elm və Texnologiya Şurasının yaradılması daxildir [9]. İslandiyada orqanik kənd təsərrüfatına dair əsas milli qanunvericilik aktı 1994-cü ildə qəbul edilmiş “Orqanik Kənd Təsərrüfatı haqqında” Qanundur. Bu qanunun məqsədi orqanik üsullarla istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, emalı, daşınması, saxlanması və paylanması orqanik kənd təsərrüfatı əmtəə nişanından istifadə etməklə reallaşdırılması qaydalarını müəyyənləşdirmək və onlara riayət edilməsini təmin etməkdir. İkinci dərəcəli qanunvericilik aktlarına isə 1994-cü ildən hazırkı dövrə qədər olan digər aktlar, o cümlədən Orqanik Kənd Təsərrüfatı haqqında və Orqanik Əkinçilik və Etiketləmə haqqında Əsasnamələr daxildir. Orqanik kənd təsərrüfatına dəstək Kənd Təsərrüfatı haqqında 78/1998 sayılı Qanuna uyğun olaraq reallaşdırılır. Qanunun məqsədi kənd təsərrüfatı istehsalında irəliləyişi təşviq etmək və İslandiya kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətini artırmaqdır. Qanuna uyğun olaraq reallaşdırılan dövlət ödənişləri kənd təsərrüfatında yeni istehsal üsullarının və yeni sahələrin inkişafına və İslandiya fermerlərinə qonşu ölkələrlə müqayisə olunan iş şəraiti təmin etməyə kömək edir. İslandiya AB-nin orqanik standartlarını və digər qaydalarını da qəbul etmişdir.

Qeyd edək ki, Finlandiyada ilk orqanik əkinçilik təsərrüfatları XX əsrin 30-cu illərində yaradılıb. Kənd-ərzaq bazarına hökumət dəstəyi keçid və ondan sonrakı dövrdə orqanik istehsalçılar üçün dəstək sxemlərini müəyyən edən Finlandiya Aqro-Ətraf Mühit Proqramı vasitəsilə başlamışdır. Bazarda məhsulların standartlaşdırılması və sertifikatlaşdırılması 1985-ci ildə yaradılmış Finlandiyanın Orqanik Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı tərəfindən reallaşdırılır. Kənd təsərrüfatı Finlandiya iqtisadiyyatının əsas sahələrindən biridir. Finlandiya kiçik və orta fermer təsərrüfatları ölkəsidir. Kənd təsərrüfatı ölkənin süd və ət məhsullarına, əsasən də ərzaq və yem taxıllarına olan tələbatını tam ödəyir. Finlandiyada bu sənaye kiçik və orta torpaq mülkiyyətçiliyinin üstünlük təşkil etməsi, südçülükdə açıq şəkildə ixtisaslaşması və meşə təsərrüfatı ilə sıx əlaqəsi ilə xarakterizə olunur. Finlandiyada 70 minə yaxın təsərrüfat var, onların 80%-dən çoxu kiçik və orta ölçülü, ümumi torpaq sahəsi 50 hektar və ya daha az olanlardır (orta təsərrüfat sahəsi 11 hektardır). Finlandiya

meşələrinin 60%-dən çoxu fermerlərin şəxsi mülkiyyətindədir, onların bir çoxu ağac kəsimi ilə məşğuldur. Finlandiyada əkinçilik kənd təsərrüfatının əsasını təşkil edir. Təhlillərə əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, Finlandiya kənd təsərrüfatı iqtisadiyyatı yüksək enerji səmərəliliyi və rəqabət qabiliyyəti ilə xarakterizə olunur. Ölkə özünün ərzaq təhlükəsizliyini tam təmin edir və ölkənin əsas ərzaq məhsullarına (mal əti, donuz əti, maral əti, quş əti, süd məhsulları, taxıl) tələbatını ödəyir. Hazırda ölkə qarşısında duran əsas vəzifə orqanik məhsul istehsalının həcmünün genişləndirilməsidir. Orqanik istehsal Finlandiya qida sisteminin mühüm hissəsidir. O, istehlakçı tələbinə cavab verir və bir çox ekoloji və iqlim problemlərinin həll yollarından biridir. Orqanik becərmə üsulları pestisidlərin və kimyəvi gübrələrin istifadəsini azaltmaq kimi bir çox ekoloji məqsədə nail olmağa kömək edir. Enerji səmərəliliyi proseslərinin tətbiqi sayəsində Finlandiyada orqanik qida istehsalçıların və təchizatçıların sayı ildən-ilə artır. Finlandiya hökumətinin orqanik məhsullar sektoru üzrə əsas proqramı 2013-cü ilin may ayında 2020-ci il üçün “Daha orqanik məhsul” Dövlət Proqramı kimi təsdiq edilmişdir. Həmin dövrün Dövlət Proqramında orqanik və yerli qidanın payında güclü artım kimi müəyyən edilmişdir. O vaxtdan bəri bütün Dövlət Proqramları orqanik məhsullar sektoru üçün proqramın icrasını davam etdirmək öhdəliyini ehtiva edir. Proqramın məqsədi orqanik istehsalın artırılması, Finlandiyanın orqanik qidalarının seçiminin şaxələndirilməsi və həm pərakəndə ticarətdə, həm də peşəkar mətbəxlərdə orqanik qida təminatının yaxşılaşdırılması idi. Proqram həmçinin 2020-ci ilə qədər Finlandiyada orqanik əkinçiliyin payının 20% olmasını təmin etməyi hədəfləyirdi. Proqramın qəbulundən sonra hələ 2016-cı ildə orqanik məhsullar istehsal edən sertifikatlaşdırılmış təsərrüfatların, o cümlədən orqanik təsərrüfatlar, istixanalar, arıxanalar və göbələkçilik təsərrüfatlarının sayı 4415, orqanik heyvandarlıq təsərrüfatlarının sayı 959, orqanik qida tədarükçülərinin sayı 674, orqanik yem tədarükçülərinin sayı 45 və orqanik toxum qablaşdırması müəssisələrinin sayı 25 olub. Həmin ildə orqanik taxıl məhsulu 80 min ton və ya ümumi taxıl məhsulunun 2%-ni təşkil edib. Orqanik ət istehsalı 2015-ci illə müqayisədə 5% artaraq 4,36 min tona çatıb ki, bunun da üçdə ikisini mal əti təşkil edib. Finlandiya qida xidmətlərində orqanik

məhsulların payını artırmaq baxımından daha iddialıdır. Orqanik məhsullara tələbatın artması daha çox orqanik məhsulların bazara çıxarılması ilə qarşılır. İstehlakçıların etimadının qazanılması və bu sahədə fərqləndirici mübarizə üçün ciddi tədbirlər görülür. Məqsədlərə nail olmaq üçün orqanik istehsal dəstək ödənişləri böyük rol oynayır. Yabancı orqanik məhsulların toplanma sahəsini artırmaq üçün yol xəritəsi hazırlanır.

Avropa Komissiyasının “Avropa Yaşıl Sövdələşməsi” və “Biomüxtəliflik Strategiyaları” davamlı kənd təsərrüfatı və ərzaq istehsalının inkişafında əsas amil kimi orqanik istehsalı müəyyənləşdirir. Finlandiyaya CAP Strateji Planı ilə bağlı tövsiyələrində Avropa Komissiyası bildirir ki, bu ölkə Yaşıl Sövdələşməyə uyğun olaraq, orqanik qidaların istehlakını və orqanik əkinçiliyin tətbiqini təşviq etməklə öz orqanik istehsal sahəsini artırmalı, dəstək üçün innovasiya və tədqiqatları gücləndirməlidir. 24 mart 2021-ci il tarixində dərc edilən orqanik istehsalı ilə bağlı fəaliyyət planında Avropa Komissiyası qida xidmətlərində orqanik qidaya tələbatın və ona olan inamın artırılmasına diqqət yetirir. Restoranlar, toptan satış və iaşə şirkətləri ilə əməkdaşlığın artırılması etimadı artıran amillərdən biri kimi qeyd olunub. Həmin fəaliyyət planında ən yaxşı təcrübələr haqqında məlumat mübadiləsinin artırılması, bazarın şəffaflığının təşviq edilməsi və bazar təşkilatlarının və qrup sertifikatlarının dəstəklənməsi ilə orqanik məhsullara keçidin təşviq edilməsi qeyd olunur. Finlandiyada orqanik kənd təsərrüfatının inkişafı məqsədilə “Organic 2.0 – Finlandiyanın Orqanik İstehsal üzrə Milli Proqramı: 2030” təsdiq edilib. Dövlət Proqramının məqsədi qida istehsalı, emalı, daxili istehlak və ixracda Finlandiyanın orqanik məhsullarının payını artırmaqdır [10]. Bu proqramda qarşıya qoyulan hədəflər növbəti istiqamətlərə ayrılıb: 1. Orqanik məhsullara istehlak tələbinin artması – 2030-cu ilədək orqanik məhsulların bazar payının 5%-ə çatdırılması. İstehlakçı tələbatı, orqanik məhsulların ixracı və istehsalı balanslaşdırılmış şəkildə artmalıdır. Son illərdə tələbat ildə təxminən 10% artıb və eyni tendensiyanın növbəti illərdə də davam edəcəyi gözlənilir. Bununla belə, pərakəndə satışda orqanik məhsulların payı ümumi gəlirin yalnız 2,6%-ni təşkil edir. 2. Peşəkar mətbəxlərdə orqanik məhsulların istifadəsinin artırılması. Finlandiyanın milli dövlət satınalma strategiyasında 2030-cu ilə qədər ictimai

mətbəxlərdə orqanik məhsulların istifadəsi hədəfi 25% təşkil edir ki, bu da orqanik istehsal proqramında olduğu kimidir. Hesablamaya görə, ictimai mətbəxlərdə orqanik məhsulların payı təxminən 15% təşkil edir. 3. Orqanik qida məhsullarının emalının təkmilləşdirilməsi. Orqanik məhsullara tələbatın artması birbaşa qida məhsullarının emalının təkmilləşdirilməsindən və bazara yeni məhsulların çıxarılmasından asılıdır. 4. Finlandiyanın orqanik məhsulların əhəmiyyətli ixracatçısına çevrilməsi. Ayrı-ayrı ixrac bazarları üçün uyğun məhsullar inkişaf etdirilməli və orqanik məhsulların əlavə dəyəri artırılmalıdır. 5. İstehsalın həcmnin artırılması. İstehsal bazar üçün kifayət qədər həcmdə orqanik məhsullar istehsal etməklə artan tələbatla cavab verməlidir. Bitkiçilik və heyvandarlıq istehsalı arasında balans yapılmalıdır ki, orqanik təsərrüfatlar lazımi əkin dövriyyəsinə və istehsal üçün tələb olunan qida ehtiyaclarını təmin edə bilsin. İstehsalı artırmaq üçün orqanik əkinçilik üsulları da inkişaf etdirilməlidir. Məqsəd ondan ibarətdir ki, artıq orqanik əkinçiliklə məşğul olan və ya torpaqlarını orqanik istehsala çevirmək prosesində olan təsərrüfatlar heyvandarlıq istehsalında da orqanik məhsullara keçsinlər. Məhsuldarlıq artırılmalı, yeni sortların yetişdirilməsi və sınaqdan keçirilməsi istiqamətində işlər görülməli, sertifikatlı orqanik toxumun payı artırılmalıdır. 6. Yabancı orqanik məhsulların toplanması sahəsinin böyüməsi. Finlandiya təbii məhsullarına tələbat yüksəkdir və xüsusilə ixrac bazarlarında daha da böyümə potensialı var. Təcrübədə təbii məhsullar orqanik sertifikatlaşdırılmamışdan əvvəl bazara çıxarıla və ixrac edilə bilməz. Təbii məhsulları emal edən Fin şirkətləri yerli təbii məhsulların əhəmiyyətli istifadəçiləridir və orqanik yabancı giləmeyvə və getdikcə artan dərəcədə digər təbii məhsullar onlar üçün vacib xammaldır. 7. Orqanik məhsullar istehsalı sahəsində bilik və bacarıqların artırılması. Fermer təsərrüfatlarının fəaliyyətini dəstəkləmək üçün sektorda məsləhət, tədqiqat, təhsil və təlim xidmətlərini birləşdirən şəbəkə yaradılmalıdır. Şəbəkənin məqsədi orqanik kənd təsərrüfat müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətini və yenilənməsini təşviq etməkdir. 8. Qanunvericiliyin və nəzarətin təkmilləşdirilməsi. Finlandiyanın Qida İdarəsi orqanik məhsula nəzarət üçün yeni təlimatlar hazırlayır. Orqanik istehsala nəzarət inkişaf etdirilməlidir, məsələn elektron yoxlama üsullarını inkişaf etdirməklə. Daha effektiv nəzarət

istehlakçıların inamını artıracaq və qida saxtakarlığını azaltmağa kömək edəcək.

Nəticə

Skandinaviya ölkələrinin təcrübəsinin tədqiqi göstərir ki, orqanik istehsalın inkişaf tempi və onun tədarük həcmi bilavasitə bu kənd təsərrüfatı sahəsinin qanunvericilik təminatı səviyyəsindən və ona dövlət dəstəyinin mövcudluğundan asılıdır. Azərbaycanda orqanik kənd təsərrüfatı böyük potensiala və əhəmiyyətli inkişaf perspektivlərinə malikdir. Bunun üçün səmərəli fəaliyyət göstərən dövlət tənzimləmə sisteminin yaradılması tələb olunur:

- elmi-texniki, təşkilati və hüquqi təminat ilə bağlı məsələlərin həlli yolu ilə orqanik kənd təsərrüfatı istehsalının inkişafına kömək göstərilməsi;
- korporativ strategiyalarda və istehlakçı davranışında dəyişikliklərin dəstəklənməsi;
- orqanik kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının təşviqi və ölkələrarası iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı;
- qabaqcıl xarici təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi;
- ölkənin aqrar sektorunun qarşısında orqanik məhsulların çeşidinin genişləndirilməsi və istehsalının artırılması vəzifələrinin ən yüksək prioritetlik səviyyəsinə qaldırılması;
- orqanik kənd təsərrüfatı istehsalı üçün müvafiq və səmərəli fəaliyyət mexanizmlərinin hazırlanması və reallaşdırılması və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Дадаев, Я.Э. Современные подходы к определению понятия органического сельского хозяйства // Вестник Чеченского государственного университета. – 2020. №2 (38), – с. 71–78.
2. Кибенко, Е.А. Зарубежный опыт развития органического (экологического) сельского хозяйства / Е.А. Кибенко // Инновационные направления интеграции науки, образования и производства: Сборник материалов IV Международной научно-практической конференции, – Феодосия, – 10–14 мая 2023, – с. 545–549.
3. Organic policies in Denmark. Case study. 23 March 2023, pp.1-9. [Electronic resource] /

URL: https://eu-cap-network.ec.europa.eu/sites/default/files/publications/2023-03/TG%20Organics_Case%20Study%20Denmark_final.pdf.

4. Стешиц, О. Государственное регулирование становления и развития органического сельского хозяйства (зарубежный опыт) / О. Стешиц // Аграрная экономика. – 2017. № 7(266), – с. 47-57.

5. Архипова, В.А. Зарубежный опыт развития органического сельского хозяйства / В.А. Архипова, Н.А. Ефремов // Научный альманах. – 2016. № 3-1(17), – с. 39-43.

6. Sweden's ambition to increase organic farming. [Electronic resource] / URL: <https://www.yara.com/knowledge-grows/swedens-ambition-to-increase-organic-farming/>.

7. Organic Food & Farming Research in Sweden [Electronic resource] / URL:

<https://www.slu.se/en/Collaborative-Centres-and-Projects/epok-centre-for-organic-food-and-farming/research8/>.

8. Лопатников, С.Н. Особенности, проблемы и перспективы развития экономики Норвегии / С.Н. Лопатников // Скиф. Вопросы студенческой науки. – 2019. № 2(30), – с. 56-60.

9. Organic Agriculture under Northern Conditions – Iceland. [Electronic resource] / URL: <https://www.organic-research.com/research/papers/iceland.asp>.

10. Organic 2.0 – Finland's National Programme for Organic Production 2030. [Electronic resource] / URL: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164748/MMM_2023_9.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

Эльнур Гара оглу АЛЛАХВЕРДЕВ

Докторант Азербайджанского Университета Кооперации, доктор философии по экономике,

ОПЫТ СКАНДИНАВСКИХ СТРАН ПО РАЗВИТИЮ ОРГАНИЧЕСКОГО СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Резюме

Цель исследования – изучение и обобщение опыта скандинавских стран по развитию органического сельского хозяйства. Анализированы механизмы и подходы к производству высококачественной органической сельскохозяйственной продукции скандинавских стран. Особо рассмотрен опыт Дании и Швеции в этом направлении. Далее анализированы процессы развития органического сельского хозяйства в странах Норвегии, Финляндии и Исландии. Обобщена группа вопросов по важным аспектам опыта скандинавских стран в развитии органического сельского хозяйства с учетом глобальных трансформаций.

Методы исследования - преимущественно использованы такие научные методы как анализ, синтез, методы сравнения и обобщения. Кроме этого, были рассмотрены научные работы различных исследователей, изучающих опыт скандинавских стран по организации и развитию органического сельского хозяйства.

Результаты исследования - научно-практические выводы статьи могут быть использованы в организации и развитии органического сельского хозяйства как в Азербайджане, так и в других странах.

Ключевые слова: мировой опыт, глобализация, органическая продукция, органическое сельское хозяйство, Скандинавские страны, опыт Скандинавских стран по органическому сельскому хозяйству.

Elnur Gara ALLAHVERDİEV

Doctoral student of Azerbaijan Cooperation University, Doctor of Philosophy in Economics,

EXPERIENCE OF SCANDINAVIAN COUNTRIES ON DEVELOPMENT OF ORGANIC AGRICULTURE

Summary

The purpose of the research - is to generalize the experience of Scandinavian countries in the development of organic agriculture. The mechanisms and approaches to the production of high-quality organic agricultural products in Scandinavian countries are analyzed. The experience of Denmark and Sweden in this direction is especially considered. Further the processes of organic agriculture development in the countries of Norway, Finland and Iceland are analyzed. A group of questions on important aspects of the experience of Scandinavian countries in the development of organic agriculture in view of global transformations is generalized.

Research methods - mainly used such scientific methods as analysis, synthesis, methods of comparison and generalization. In addition, the scientific works of various researchers studying the experience of Scandinavian countries in the organization and development of organic agriculture were considered.

The results of the research - scientific and practical conclusions of the article can be used in the organization and development of organic agriculture in Azerbaijan and other countries.

Keywords: world experience, globalization, organic products, organic agriculture, Scandinavian countries, experience of Scandinavian countries on organic agriculture.

Daxil olub: 17.11.2023